Felfedezni valamit annyit tesz, mint látni, amit mindenki lát,
és közben arra gondolni, amire még senki.
Szent-Györgyi Albert

GOLARITS MIKLÓS

Hol van a Fehérvárra vezető hadi út?
A Tihanyi Alapítólevél fehérvári birtokteste a térképen

2016. november 5.

A magyar történelem egyik legkorábbi és egyik legfontosabb, részben magyar nyelvű oklevele a Tihanyi Alapítólevél, amely 1055-ben keletkezett. Tartalmazza azokat a birtokokat és egyéb adományokat, amelyekkel I. András király biztosította bencés szerzeteseknek, hogy Tihanyban letelepedjenek. Ebben a latin nyelvű oklevélben van benne a „**feheruuaru rea meneh hodu utu rea**”mondattöredék, ami az egyik legismertebb magyar nyelvemlékünk.

Az oklevéllel foglalkozó írások korábbi eredményei elsősorban nyelvészeti kutatásokon alapulnak. Az eddig elfogadott álláspont szerint, az alábbiakat vélelmezik, ahogy a teljesség igénye nélkül ezt felvázolhatjuk.
Ez az út Székesfehérvár és a tolnai Kesztölc között húzódik. Ez része annak a nagy útrendszernek, ami az északi és déli országrészeket összeköti. Sőt a nemzetközi útrendszer része, mely végül Jeruzsálembe vezet.
Ez az állítás azonban nincs bizonyítva!
Fontos tudni, hogy a nyelvészeknek nem volt célja a terület térképre rajzolása. Tehát, mint járulékos ismeret nem került igazi kritika alá, hanem egyedüli véleményként elfogadottá vált. Sajnos a történészek nem foglakoztak ezzel, mert megoldottnak vélik a kérdést, illetve nyelvészi tudományterületnek gondolják. Lényeges momentum, hogy a Pilisben levő Kesztölccel senki sem foglalkozott, pedig tudnak róla! Sőt meg is említik, de a nyelvészhagyomány a tolnai területre koncentrál. Nem igényel nagy ráfordítást, hogy megtudhassuk, azt a pilisi települést már az 1075-ös garamszentbenedeki bencés apátság alapítólevélben is említik a következőképpen: „Kestelci-ben 7 szőlőt és 5 szőlőművest és 2 ekényi földet”[1] kaptak a szerzetesek.

Önkéntelenül is felmerül annak az igénye, hogy a másik területet vizsgáljuk. Sőt, a teljes bizonyosság érdekében már régen meg kellett volna tenni. Ugyanis legfeljebb 2 (kettő) Kesztölcöt tartanak nyilván a magyarországi helységnévtárak és Csánki Dezső.[2] Ettől eltérően Lelkes György,[3] Vályi András[4] csak az Esztergom vármegyeit említi. Dolgozatom célja e másik kutatási irány bemutatása.

Ez a kutatási irány leginkább a földrajzi elhelyezkedésre teszi a hangsúlyt. Igyekszik a helyneveket pontosítani és ezek együttes előfordulását figyelembe véve rátalálni az igazi birtoktestekre. Elsősorban a településneveket, helyneveket, patrocíniumokat tartom irányadónak a tájékozódásban, nem a domborzatot, tájelemeket leíró (körtefa, horhos, füzes…) részleteket.

Ez az irányzat is leginkább azokra a klasszikus forrásokra támaszkodik, amelyekre a nyelvészek, de néhány kritikus helyen másképp értelmezve azokat, más eredményre jut.
A 5 legfontosabb forrást „alapkönyvként” kiemelem a többi közül:
1. Zelliger Erzsébet: A Tihanyi Alapítólevél. Bencés K. 2005.
2. Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza 4. köt. MTA, 1998. + térkép melléklete (Györffy-féle térkép elnevezéssel) A térkép a dolgozat végén található.
3. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. MTA., 1890-1913.
4. A Pannonhalmi Szent-Benedek rend története (PRT) szerk.: Dr. Erdélyi László X. kötet. A Tihanyi apátság története, Első korszak. Az apátság önállósága. 1055-1701. 421 p. írta Dr. Erdélyi László)
5. Hoffmann István: A Tihanyi Alapítólevél, mint helynévtörténeti forrás: A régi magyar helynevek vizsgálatának alapkérdései. Akadémiai doktori értekezés, 2007.

[1] Köteles-Szőke Melinda: A garamszentbenedeki apátság 1075. évi alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata. (Szempontok interpolált okleveleink nyelvészeti vizsgálatához. Doktori (PhD) értekezés. Debreceni Egyetem. 2013. 31. p.
[2] Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. MTA. I. és III. kötet 1890-1913.
[3] Magyar helynév-azonosító szótár. Szerk. Lelkes György. Talma, 1998. 305. p.
[4] Vályi András: Magyar országnak leírása. 2. köt. Buda, 1799. 357. p.

A kutatás szempontjából jelentős körülmény az a változatosság, amivel a különböző területeket megnevezték. Egy terület számos hasonló (és kevésbé hasonló) megnevezése esetén mindig el kell gondolkozni a kutatónak. Figyelembe kell venni azt a „fordító-ferdítő" valószínűséget, hogy esetleg nem magyar anyanyelvű írta az Alapítólevelet, így az elhallás után a helynevek többféleképpen is előfordulhatnak. Ronthatta a pontos írásmódot, hogy a helyek neveit latinul, vagy latinosan, vagy ahhoz hasonlóan írták le. További természetes módosuláson, vagy szándékos átkeresztelésen estek át idővel az elnevezések, mert ezen a területen több nép is lakott az idők folyamán.
A Kárpát-medencében sok településnév többször is előfordul, ezért az együttes előfordulások vezethetnek eredményre. Az így megtalált birtokok határainak pontos kijelöléséhez adhatnak segítséget a domborzatot leíró részek, a fellelhető tereptárgyak.
Amit korábban a helyek egymástól való messzesége kétségessé tett, azt a kutatás későbbi szakaszában tanulmányozott források igazoltak.

A 12. BIRTOKTEST HELYNEVEINEK ÁTTEKINTÉSE

A vizsgált birtok latin nyelvű leírása, ahogy Szentgyörgyi Rudolf betűhív átiratában szerepel:
Adhuc autem est locus **mortis** dictus • (30) cuius incipit terminus a **sar feu • eri iturea** • (h)inc **ohut cutarea** • inde ad **holmodi rea** • postea **gnir uuege holmodia rea** • & exinde **mortis uuasara kuta** (31) **rea**• ac postea **nogu azah fehe rea** • inde ad **ca(s)telic** & **feheruuaru rea meneh hodu utu rea** post hęc **petre zenaia hel rea**
Ugyanaz a szöveg Holub József és Érszegi Géza fordításában:
Van még azután egy **Mortis** nevű hely, amelynek határa a **Sar feunél** kezdődik, innen az **Eri iturea**, innen **Ohut cutarea** megy, innen **Holmodi rea**, majd **Gnir uuege holmodia rea** és innen **Mortis uuasara kutarea** s ezután **Nogu azah fehe rea**, innen **Castelichoz** és a **Feheruuaru rea meneh hodu utu rea**, azután **Petre zenaia hel rea**.

1. CASTELIC A **feheruuaru rea meneh hodu utu rea** mondatrészről a 31. sorban (a továbbiakban 31. sor) szól az Alapítólevél. Az idézett mondatban a Fehérvár megnevezése előtt ***Kesztölcöt*** említi: **inde ad castelic & feheruuaru rea meneh hodu utu rea,** ami egyszerűen lefordítva: Kesztölcről Fehérvárra menő út, vagy Kesztölc és Fehérvár közötti út. Szentgyörgyinél[5] a „szó szerint" megadott fordításában „(egyik irányban) castelic-ra és (a másik irányban pedig) feheruuaru rea". A tatárjárás előtti korban a törvény szerint az utaknak a végpontját kellett meghatározni, attól fogva egészen a mohácsi vészig az útirányt is Glaser írása szerint[6] Ez a hivatkozás vezet el minket a hely meghatározásának újragondolásához. Az Ördög Ferenc[7] által készített Helynévmutató Csánki Dezső Magyarország történeti földrajzához című munkájában is csak két helyen található ilyen nevű helység, a Pilisben és Tolnában. A Tolna megyeiről részletesen írtak már korábban is. Erdélyi László szerint: „Kesztölcz nevű falu 1240 táján már van Tolna megyében (Csánki Tört. Földr. III. köt. 425. l.), de a megye déli szélén, Báttaszék vidékén, tehát Faddtól annyira messze, hogy ez mint útirány is szokatlan volna határleírásban. A határjárások rendesen szomszédos falvak, helységek nevével jelölik meg az előforduló utak irányát vagy olykor nevezetesebb városokkal. Kesztölc azonban sem nem nevezetes, sem nem szomszédos nem volt. Azért az 1055 évi <<Kaztelic>> névre nézve más megoldást kell keresnünk s ezt megadja az 1211. évi határjárás, mely többször emlegeti Talana v. Tollona castrumba vezető utat. A Kasztelicz tehát valószínűleg nem más, mint a <<castrum>>, << castellum>> szláv alakja s egyszerűen csak a közeli <<vár>>-at, <<kastélyt>> jelenti, t. i. Tolna várát, a melynek az Aquincum-Óbuda és Paks felől érkező nagyútján, hadútján, a mai állami úton, el lehet jutni Báttaszékre s ennek vidékén talán Kesztölcre is. De az utóbbinak megnevezése, a sokkal közelebbi és fontos Tolna várának elhallgatásával, alig volna érthető."[8]
Erdélyi megkülönbözteti a kétféleképpen írt Kesztölcöt. Kaztelic Tolna vára, Kesztölcz (castelic) pedig egy faluvá is később vált (1240) akkor még jelentéktelen terület, ami nem szokott útmeghatározó

[5] A Bárczi fordítás változata in: Szentgyörgyi Rudolf: A tihanyi apátság alapítólevele mint a magyar nyelvtörténeti kutatások forrása. Bp. 2010. Doktori disszertáció, ELTE BTK. 99. p.
[6] Glaser Lajos: Dunántúl középkori úthálózata. In: Századok, 1929-30. 138. p.
[7] Ördög Ferenc: Helynévmutató Csánki Dezső történelmi földrajzához, Akad. K. 2002. 426. p.
[8] A Pannonhalmi Szent-Benedek rend története (PRT) X. 417. p. 2. lábjegyzet.

lenni. Valójában Erdélyi és Bárczi is[9], bizonytalannak látja a tolnai Kesztölcre való hivatkozást. Ennek ellenére a mai napig ez van elterjedve.
Ugyanitt írja Erdélyi, hogy ez az út „Aquincum-Óbuda” felől jön. Ezt támasztja alá a Történelmi atlasz[10] 1301-1437 közötti időszakhoz rajzolt térképe is.

1. ábra. Az út Tolnáról Budára vezet

Mindezek alapján én a következő megállapításra jutottam:
Az Alapítólevélben a Kesztölc megnevezés nem csak két különböző formában, hanem két különböző helyen fordul elő. **A „castelic” Kesztölc települést jelenti és a 12. birtokon van, míg „kaztelic” Tolna vára és a 13. birtok része.** Hiszen az utóbbi birtok leírását maga az oklevél is így kezdi: „Ezek mellett másutt van”…, ami ebben az esetben válik érthetővé és indokolttá.
A második katonai felmérés (1806-1869) térképén szerepelő tolnai Kesztőcz Berg nem település, hanem egy kisebb hegy.
A jelenleg is megtalálható pilisi Kesztölc történetében jelen vannak az Árpád-kori történelmi helyek és események. Többek között közel van a híres Klastrompuszta, bencés és pálos emlékekkel.[11]

2. FEHERUUAR (31. sor) Kesztölctől délkeletre található egy várrom és városmaradvány, amelyet több szempontból is megvizsgálva az ősi ***Fehérvár***nak tekinthetünk.[12] A turista térképen is könnyen megtalálható ez a hely: Budakalásztól nyugatra lévő Monalovac domb és környéke.[13] Jelenleg is vezet út Kesztölcről ide az erdőn keresztül. Magam is jártam rajta és meglepő módon azt tapasztalhattam, hogy az erdő közepén kővel kiépített út található. Ez azt jelenti, hogy az út lapos kövekkel van kirakva és a széleit ferde, támasztó kövek tartják az elmozdulás ellen. Ezen a területen - tudtom szerint - nem jártak még régészek, pedig nagy kiterjedésű épületromok találhatók. A romok beborítják a domb tetejét, oldalát és több száz méteren felkúsznak a Kevélyek oldalába. A domb teteje teljesen sziklás, kevés föld takarja, és az aljnövényzet mellett az 50-es években ültetett, tájidegen feketefenyők állnak rajta. Itt található a sziklák közé ékelve egy állandó vizű tavacska, vagy forrás. Nem messze tőle másik vízfelület is látható, amelyik olyan, mint egy sziklai fürdőmedence. A kettő között van egy kőfaragvány, amelyik akár vízvezetőként is szolgálhatott. Szétszórva fekszenek még kőből faragott oszloptöredékek, oszloptartók, csatornazáró félköríves kőlapok és más egyelőre nem ismert rendeltetésű faragványok. Már látható az a csatornarendszer, amelyik a domb teteje felé vezet több méterrel a föld alatt. A csatornarendszer alján égetett agyaglapok vannak, talán a víz áramlását segítendő. Ezekhez tartoznak a függőleges járatok, amelyek záró fedelei lehetnek a félköríves kövek.

[9] Bárczi Géza: A Tihanyi Apátság alapítólevele mint nyelvi emlék. Bp., Akad. K. 1951. 35. p.
[10] Történelmi atlasz. Szerk.: Bognár Zalán, Bakos János. Cartographia, 2007.
[11] Kesztölc története : Forrásfeldolgozás és bibliográfia. Szerk. Radovics Istvánné, Katona István, Kesztölc, 1999. 73 p.
[12] Dr. Lánszki Imre kutatásai, www.osbuda.hu; saját terepbejárás; Anonymus, Kálti Márk, Kézai Simon krónikái, Hess András Budai Krónikája több helyütt
[13] Pilis Visegrádi hegység turistatérkép. Cartographia. 2005. ISBN 963 353 116 0 CM

Elég nyilvánvaló, hogy romba döntés történt, mert a feltöltéseket megbontva előbukkan egy település alaprajza. Külön érdekesség, hogy egy nagy templom alapvonalai is jól látszanak.
Mindezek ellenére mégsem lett ismert hely. Még Györffy György sem vette észre, aki megírta ennek a területnek a történeti földrajzát,[14] csak dr. Lánszki Imre, aki 2000-ben bukkant rá. A Fehérvár elnevezése is tökéletesen érthető, ugyanis közel van hozzá a budakalászi édesvízi fehér mészkő bánya, amelyik a legtisztább fehér mészkövet adja. Sajnos ez a kőzet azonban mállékony, ami nem kedvezett az ebből készült épületek tartósságának. Ezzel együtt a kőbánya jelenleg is működik.
A Pilis hegység ezen része mélytengeri mészkőből, márgából és dolomitból áll.[15] A mészköve tartós, de nem fehér, ezért díszítő faragásra nem ezt használták.
Sajnos az MRT 7.[16] kötete sem mutat itt semmit, pedig számos hivatkozás illik erre a helyre.[17, 18] Ezzel szemben a környező településeket (Budakalász, Csobánka, Pilisvörösvár, Pilisborosjenő, Pomáz) gondosan feltárták és leírták. Tehát a két hivatkozott helység megtalálható és a közöttük vezető út hossza körülbelül 20 km.

Szilágyi Magdolna[19] az utakat több szempont alapján különbözteti meg. Elsősorban az utak használata alapján, továbbá tulajdonviszonyok és jogi fennhatóság, közlekedési módok szerint, az utak fizikai tulajdonsága alapján (felszín, anyag), ill. morfológiai jellemzőik szerint. Szó szerint idézve őt: „A középkori írott forrásokban az utakat jelölő latin és magyar kifejezések leggyakrabban az utak használatára vonatkoznak.” Ennek alapján megkülönböztet hadi, egyházi, mezőgazdasági és ipari utakat. Tehát az első helyre sorolt hadi út a következő formában fordul elő: „váruta, várút, hadút, hadiút, via castri / exercituum.
Az út „hodu utu”, azaz a hadi útnak való értelmezése is bizonyítást nyer azzal, hogy a királyi vártól Kesztölcön keresztül Esztergomba vezet. Tehát a király „hadi útjának” tekinthető, mert az „esztergomi nagy úttól” (via magna stirgoniensis) kissé keletebbre, a Kevélyek oldalában, az erdőn keresztül „védetten” vezet az esztergomi érsekhez, Magyarország egyházi vezetőjéhez. Még az a kijelentés is igaz rá, amit az iskolában tanultunk, hogy a király az érseket meglátogatván egy nap alatt vissza is ért saját várába.
A pilisi „királyi utakat” említi Sín Edit Szentendre történelméről szóló írása is, amely a Pest Megyei Múzeumi Igazgatóság honlapján található.[20]
Ez az út egyezést mutat Benkő Elek által leírt úttal, amelyik nem római építésű és a hegyek oldalán halad[21]: „ …a régészeti kutatás egy másik út maradványait is felfedte, amely a Hosszúhegy oldalában bevágódva szelte át Pilisszántó és Csobánka határát, majd a Kis- és Nagy-Kevély oldalán haladva, Pilisborosjenő és Üröm határán átvágva szintén Óbudára érkezett.”
Ezzel kapcsolatban már korábban Glaser Lajos[22] írt a korábbi és későbbi fővárost (Esztergom és Buda) összekötő utakról. „A Csabának vivő buda-brünni út mellett három buda-esztergomi utat ismerünk. Az első Solymár előtt ágazott el a Csaba felé vivő úttól és Szántón, Cséven és Kesztölcön át vitt a dorog-esztergomi útig”. Véleményem szerint ez az útleírás megegyezhet Benkő Elek által leírttal. Glaser ugyanott további 3 oklevelet és 4 másik szerzőt említ, amelyik ezzel az úttal foglalkozik.

---

[14] Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. 4. köt. Pilis megye
[15] Magyarország földje : Kitekintéssel a Kárpát-medence egészére. Főszerkesztő Karátson Dávid. Budapest, 1997. 355. p.
[16] Magyarország régészeti topográfiája 7. (Pest megye régészeti topográfiája 1.) Budai és a Szentendrei járás 389 p., 60 p. ff kép, 6 db színes melléklet
[17] Anonymus: Gesta Hungarorum, (ford.: Pais Dezső) Magyar rév fejezete: …átkeltek a Dunán. A révet, ahol az átkelést végrehajtották, Magyar-révnek nevezték el azért, mert a hét fejedelmi személy, akit hétmagyarnak mondtak, ott hajózott át a Dunán. Mikor odaát voltak, tábort ütöttek a Duna mellett a felhévizekig. Ennek hallatára a Pannónia földjén lakó összes rómaiak futással biztosították életüket. Másnap pedig Árpád vezér meg minden főembere, Magyarország valamennyi vitézével együtt, bevonult Attila király városába. Ott látták a királyi palotákat - egyeseket földig romban, másokat nem - és fölötte csodálták mindazt a kőépületet. Kimondhatatlanul felvidultak, mivel érdemesek lettek arra, hogy elfoglalják - s méghozzá háború nélkül - Attila király városát, kinek az ivadékából származott Árpád vezér.
Továbbá Berenik Anna: A félremagyarázott Anonymus. 4. köt. Árpád fejedelem nyomában
[18] Kézai Simon mester: Magyar krónikája (ford.: Szabó Károly) I. fejezet. 5. §. Árpád szállásáról túl a Dunán. És midőn a Dunán átkelve Pannoniába béjöttek, maga Árpád azon helyt üté föl sátrait, hol most Fejérvár városa van telepítve. S az a hely vala Árpád vezér első szállása.
[19] Szilágyi Magdolna: Középkori utak a Dunántúlon – Régészeti kutatásuk módszerei és lehetőségei. Magyar Régészet Online Magazin 2012 Nyár
[20] Sín Edit: Szentendre történelme. www.pmmi.hu/hu/history oldalon: A Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága története, Szentedre történelme című fejezetében
[21] Benkő, Elek: Via regis – via gregis. Középkori utak a Pilisben. In: „Fél évszázad terepen“. Tanulmánykötet Torma István tiszteletére 70. születésnapja alkalmából. Szerk. Kővári Klára, Miklós Zsuzsa. Budapest 2011. 116. p.
[22] Glaser Lajos: Dunántúl középkori úthálózata. In: Századok, 1929-30. 151. p.

Bödőcs András[23] doktori disszertációjában többek között foglalkozik ezzel a területtel is és hivatkozik Simonyi Dezső[24] kutatásaira: „Simonyi Dezső szerint a Brigetioból Aquincumba vezető út Piliscsév és Pilisszántó határán kettéágazott, az egyik út a Vörösvári-árokban vezetett Aquincum felé, a másik Pilisszántón, Csobánkán, Pilisborosjenőn és Ürmön keresztül haladt. Ez az út Pilisborosjenőről" … „a templom mögötti felső úton vezet Üröm északi részéhez. Itt hirtelen délre kanyarodva templom előtt kellett az útnak folytatódnia tovább a Kálvária felé, ahol aztán nyoma vész… valószínűnek látszik, hogy a Kálvária környékétől utunk párhuzamosan halad a mai úttal az Ürömhegy aljáig, hol délkeleti irányba fordulva … vezetett Aquincum polgárvárosába."

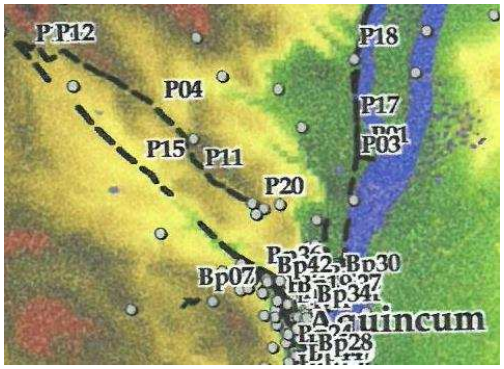

2-3. ábra A két út megjelenítése Bödőcs András doktori disszertációjában és Graf András könyvében

Továbbá idézi Soproni Sándor kutatásának eredményét a Graf Andrástól[25] a MRT 7. kötetéből,[26] melyben ezt írja:„egy kutatóárokkal vizsgálta meg az út szerkezetét. Eszerint az út felszínét alkotó kövezés az út szélén 15 cm, a közepén pedig 25 cm vastag. Az út megnyugtató keltezéséhez további kutatások szükségesek."

Pető Zsuzsa Eszter további régészeti vizsgálati eredményeket közöl erről az útról 2014-ben megjelent tanulmányában.[27] A GIS (Geographical Information System – földrajzi információs rendszer, térinformatika) rendszerbe felvitt Pilis helyeiről pontos számításokat tud végezni a digitális rendszer. „Utak esetében ilyen módszer az ún. least cost path analysis (LCP), amely meghatározza két pont között a leghatékonyabb útvonalat idő, nehézségi fok és egyéb szempontok alapján. Abból kiindulva, hogy a gyalogosan vagy szekérrel közlekedők számára minden korban a legegyszerűbb utak feleltek meg a leginkább, az LCP sikerrel alkalmazható a történeti útvonalak rekonstruálására is." A közölt képen az LCP1 útvonal egybeesik a Benkő Elek, Bödőcs András által és általam is azonosított úttal.

[23] Bödőcs András: A római kori úthálózat térinformatikai vizsgálata a mai Magyarország területén. Doktori disszertáció. 2008. ELTE 428. p.
[24] Simonyi Dezső: A Brigetio-Aquincum közti diagonális (Pilis-Csév-Óbuda) útvonal kérdése. EPhK 60 (1936) 44-55.
[25] Graf Andras: A Pannónnia ókori földrajzára vonatkozó kutatások áttekintő összefoglalása. Magyar Nemzeti Múzeum, 1936. 39. p.
[26] MRT 7. kötet 156. p.
[27] Pető Zsuzsa Eszter: Római vagy középkori? történeti utak a Pilisben. Magyar Régészet online magazin 2014. ősz. www.magyarregeszet.hu/?page_id=279#post-6996

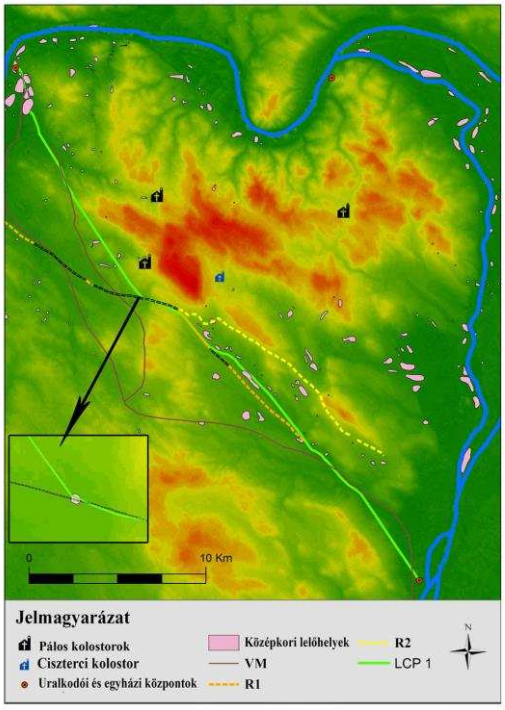

4. ábra A leghatékonyabb generált útvonal (LCP1) köti össze Esztergomot Óbudával. Útközben érinti Csobánka (Boron), Pilisszántó, Klastrompuszta, Kesztölc településeket.

A Monalovac dombtól nyugatra, a Kevélyek oldalában kőfejtések, tájsebek találhatóak. Bányáknak nevezik őket, pedig személyes tapasztalatom szerint az egyszerű kőfejtés mellett barlangok, alagutak, és más építmények is vannak. A szórványosan előforduló „kőlikak", zsombolyok szintén ember által formált, átalakított természetes sziklanyílások. Ezeket a területeket leszámítva a központi helyen így is kb. 20 hektár szinte folyamatosan beépített terület található.

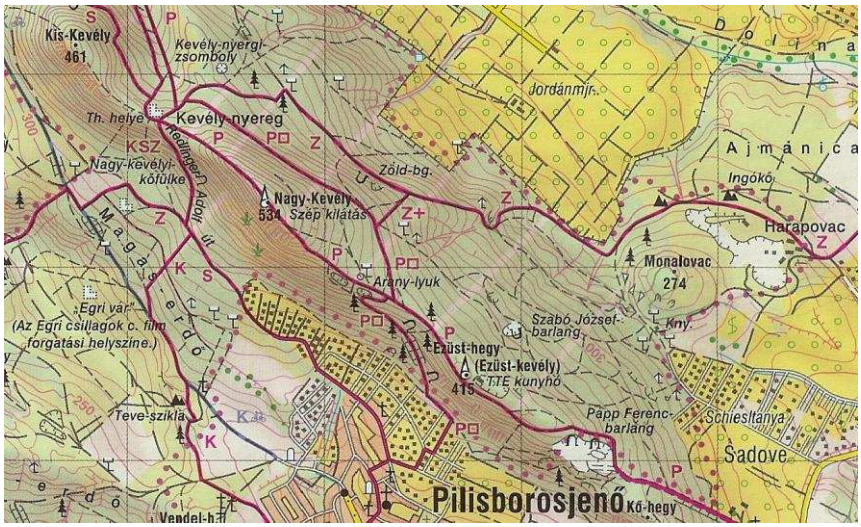

5. ábra A központi terület a Kevélyek délkeleti részén, a Monalovac dombon található

3. PETRE A **petre zenaia hel rea** (31. sor), azaz „Petre szénája nevű helyig", ami a mai Tahitótfalu mellet lévő, korabeli Szentpéter települést nevezheti meg támpontnak. (Lásd Györffy térkép) Ez a hely nagyjából 22 km-re fekszik Kesztölctől, amely egy valós birtok szélső határpontjai lehettek. A hely azonosításához Mező András Patrocíniumok a középkori Magyarországon[28] című könyve adott megerősítést, mert Szentpéter puszta nevű helyet jelez a mai Tahitótfalu észak-nyugati határában.[29]
További említéseket találunk egy 1609-ből származó összeírás töredékből[30] és a MRT 7. kötetéből[31] a következőképen: „XIV-XVI. századi falu, 1546 óta pusztaként emlegetik. Nevét dűlőnév is őrzi".

[28] Mező András: Patrocíniumok a középkori Magyarországon. METEM, Bp., 2003.
[29] u.o. 8. számú település 377. p.
[30] In: L. Gál Éva: Tahitótfalu múltjából (XVI-XVIII. század). Tahitótfalu, 2004. 12. p.
[31] MRT. 7. köt. A Budai és Szentendrei járás. Akadémiai K. Bp., 1986. (In: L. Gál: Tahitófalu…4. p.)

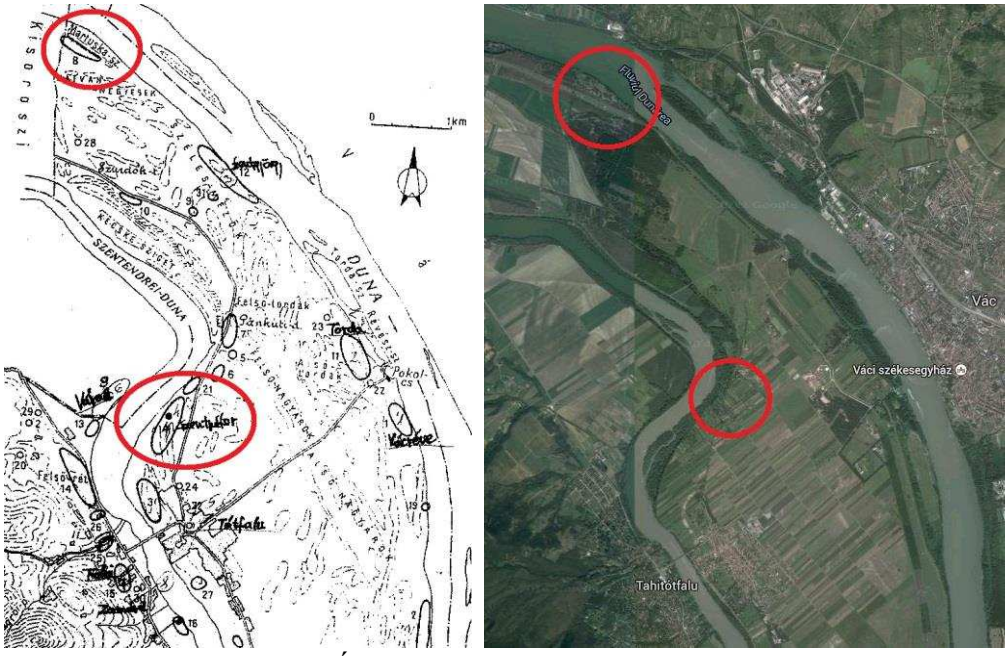

6-7. ábra Szentpéter helyét L. Gál Éva rajzolta az MRT 7. kötet térkép mellékletére. (balra)
Ugyanezt a helyet a Google Maps is hasonlóan mutatja. (jobbra)
Ettől északra van a korábbi Martuska sziget, Felső Martos hegyének támpontja.

Ennek az útnak kiemelkedő jelentősége lehetett, mert a Vácról, a váci egyházmegye központjából a Vác-Vácréve átkelőn, majd a Szentendrei-szigeten és a Szentpéter-Tahi réven átjutva lehetett csatlakozni a Kesztölc felől jövő hadiútra. Ez Esztergom-Párkány révtől jön és érinti az esztergomi érsek főegyházmegyei központját és Pilisszántónál találkozik a „váci úttal".
Tehát ez a birtok egyházi központok közelében, a kor jelentős dunai átkelő helyeinek ölelésében és két esetben a hozzájuk vezető utak találkozásában található.

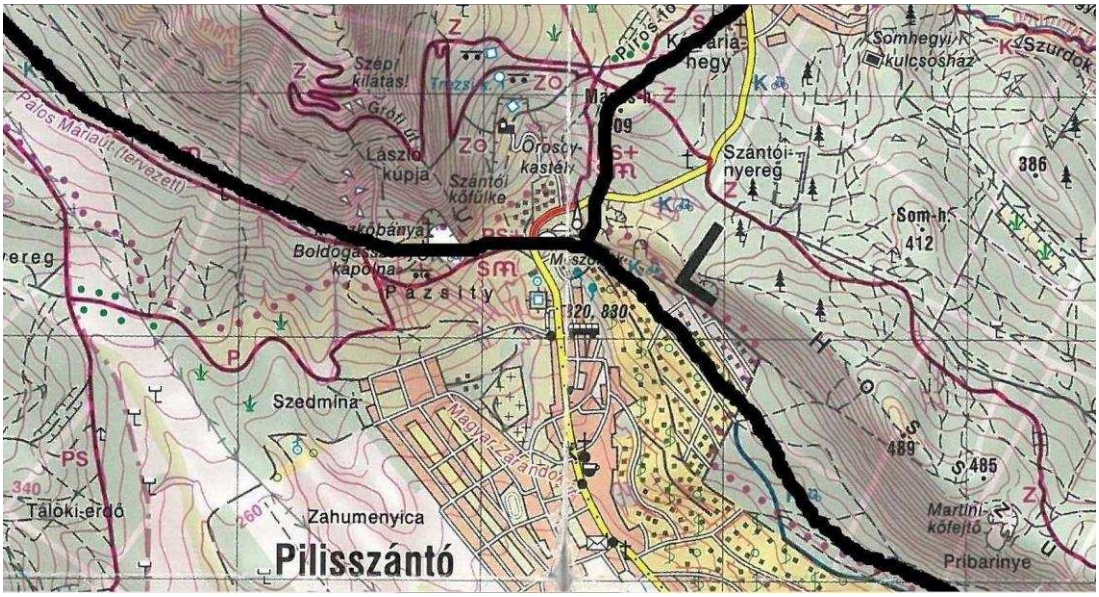

8. ábra Az utak Pilisszántón találkoznak.

A hadiúttal kapcsolatos helynévi értelmezés Hoffman István akadémiai disszertációjában is megtalálható. Az általa megadott mindhárom fordítás variáció itt helyesnek bizonyul. Akár a *Kesztölcről Fehérvárra menő út,* akár *Kesztölc és Fehérvár közötti út* formát vizsgáljuk.[32] A legtalálóbb mégis a Hoffmann idézte Bárczi-féle fordítás változat: az „(egyik irányban) *castelic*re és (a másik irányban) Fehérvárra megy"[33] és [34]. Ugyanis a Petre szénájától (Tahitótfaluból) érkező út a két

[32] Hoffmann István: A Tihanyi Alapítólevél, mint helynévtörténeti forrás: A régi magyar helynevek vizsgálatának alapkérdései. Akadémiai doktori értekezés, 2007. 214. p.
[33] u.o. 213. p

település között ér ki a hadiútra, ahonnan mindkét irányba lehet fordulni. Ez a hely Pilisszántó, ahogy korábban is láttuk. Ezt a helységet a Pilis kapujának is mondják, mert itt van hegység belsejébe vezető jelentős út.
A település jelentőségét az is alátámasztja, hogy stratégiai pontként rajta van az 1526-os keltezésű Lázár deák féle – Magyarországot is ábrázoló – nagy térképen.

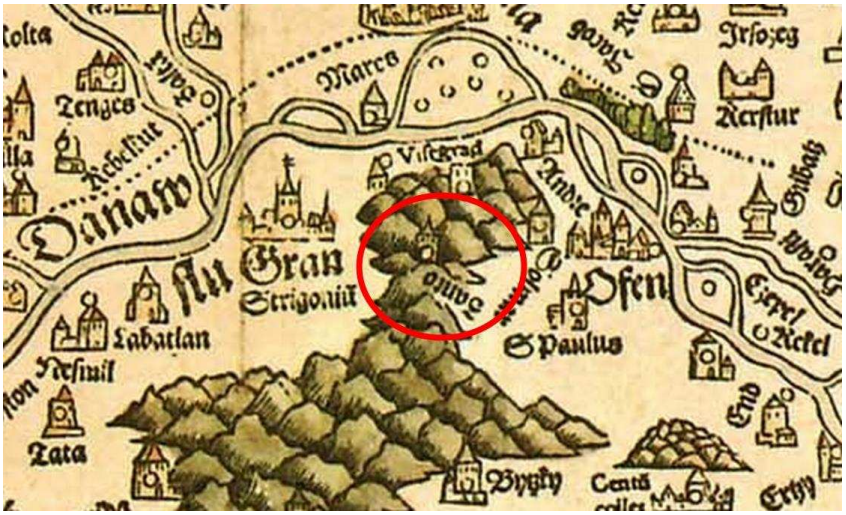

9. ábra Pilisszántó, mint stratégiailag fontos hely a Lázár deák féle térképen

További magyar nyelvű szövegrészletek az Alapítólevél 12. birtokán, amiket szintén ezen a területen el tudok helyezni.

4. MORTIS A birtoktest névadójaként megjelölt **locus mortis** (29. sor) nagy valószínűség szerint a régi **Felső Martos hegye** lehetett. Ez egy kisebb hegy, vagy domb volt, a Szentendrei sziget felső részén, Tahitótfalu északi határában. Ismert határpontként már szerepelt 1716-ban a Kisoroszi és Tótfalu közötti határvita irataiban.[35] A Martuska-sziget (régebbi nevén Martos-, vagy Tanya-sziget) mellett található, ahogy korábban is láthattuk a Szentpétert is megjelenítő térkép részleteken.

5. MORUS Az én olvasatomban a **morus uuasara kutu rea** (30. sor), azaz „Maros vásárának kútjára", eltér a jelenlegi olvasattól, ami **mortis uuasara kutu rea,** azaz „mortis vásárának kútjára". Erős nagyításban jól látható az „u" betű különbözősége a „ti" betűkapcsolattól. Erre a problémára hívja fel a figyelmet Bárczi Géza is 1951-ben.[36] 1908-ban Erdélyi László bencés szerzetes „morus-t" olvas,[37] amit 1929-ben Jakubovich Emil már „mortis-nak" lát.[38] A Collectio Diplomatica Benedictina CD[39] és Püspöki Nagy Péter[40] szintén „morus-nak" értelmez. Ez a hely a jelenlegi Nagymaros, ami kb. 16 km-re van légvonalban Kesztölctől. Ez fontos átkelőhely a Dunán Visegrádra, a szintén jelentős királyi várhoz. Ez a kőlapokkal fedett kút most is létezik a nagymarosi kikötőnél a Fő tér, vagy Piac tér járószintje alatt, ahogy azt a helytörténettel foglalkozó barátom fényképein is láthatjuk.

[34] Szentgyörgyi Rudolf: A tihanyi apátság alapítólevele mint a magyar nyelvtörténeti kutatások forrása. Bp. 2010. Doktori disszertáció, ELTE BTK. 99. p
[35] Gál Éva: Buda környéke a töröktől való visszafoglalás idején 87. p. In: Tanulmányok Budapest Múltjából 23. évf. 1991. p. 77-89.
[36] Bárczi Géza: A Tihanyi Apátság alapítólevele mint nyelvi emlék. Bp., Akad. K. 1951. 35. p.
[37] A Pannonhalmi Szent-Benedek rend története (PRT) szerk.: Dr. Erdélyi László X. kötet. A Tihanyi apátság története, Első korszak. Az apátság önállósága. 1055-1701. 421 p. írta Dr. Erdélyi László
[38] Ó-magyar olvasókönyv. összeáll. Jakubovich Emil és Pais Dezső. Pécs, 1929. 22. p.
[39] Collectio Diplomatica Benedictina A Pannonhalmi bencés Főapátsági Levéltár középkori oklevelei CD-ROM AlmaMater Zala Bt., 2001.
[40] Püspöki Nagy Péter: Az Árpád-kori vásártartás írott emlékei… Madách, Pozsony 1986. 60. p.

10-11. ábra A kutat rejti a két félkerek kőlap a nagymarosi Fő téren (Scheffer Miklós felvételei)

6. NOGU AZAH FEHE REA (31. sor), ami a „nagy aszó fejéig” értelmezésben Aszófőnek felel meg. A korábbi elgondolásomban a Pomáz melletti Aszófőre gondoltam, ami az úttól kb. 2,5 km-re (Györffy-féle térkép) lehetett. A kutatás haladtával az idézett Györffy kötet[41] szöveges részében más lokalizációra találtam, amihez a szerző okleveles hivatkozást is tudott illeszteni. A forrás alapján ez a hely Visegrád környékén lehetett, ahogy hivatkozik a DL. 3652 számú oklevélben (1322) az: „et med-em cd. monticuli a pt. Vysegrad supra v-m Ozofeu” szöveggel. Ez az új hely jól illeszkedik a feltételezett birtokhatárhoz, mert Maros és a hadiút közé esik.

Tehát a keresett hadiút és a hozzá kapcsolódó helynevek azonosításra kerültek és el lehetett helyezni őket a térképen. A többi említett tájelem a további kutatás tárgyát képezi, hogy a birtok többi határpontja is beazonosítható legyen.
Az elért eredmények tudatában elég nagy biztonsággal állíthatjuk, hogy az Alapítólevél 12. birtoka a Pilisben, a királyi központ környezetében volt. Mindezek alapján jogosan gondolhatjuk, hogy a Tihanyban letelepedő szerzetesek olyan kiemelt támogatásban részesültek, amire eddig nem gondoltunk.
Talán ez a királyi megbecsülés is közrejátszhatott abban, hogy az apátság a most is fennáll és most is megteszik, amiért letelepítették őket:
„Az istentisztelet serény és fáradhatatlan végzésére, de a szentek dicsőítésére s tiszteletére is szerzetesek seregét gyűjtöttük oda, s királyi bőkezűséggel gondoskodtunk számukra mindenről, ami ételükhöz, italukhoz vagy ruházatukhoz szükséges, hogy Isten szolgálatában ne lanyhuljanak vagy ne legyen okuk az ebben való restségre.”

[41] Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. 4. köt. Aszófő szócikke 595. p.

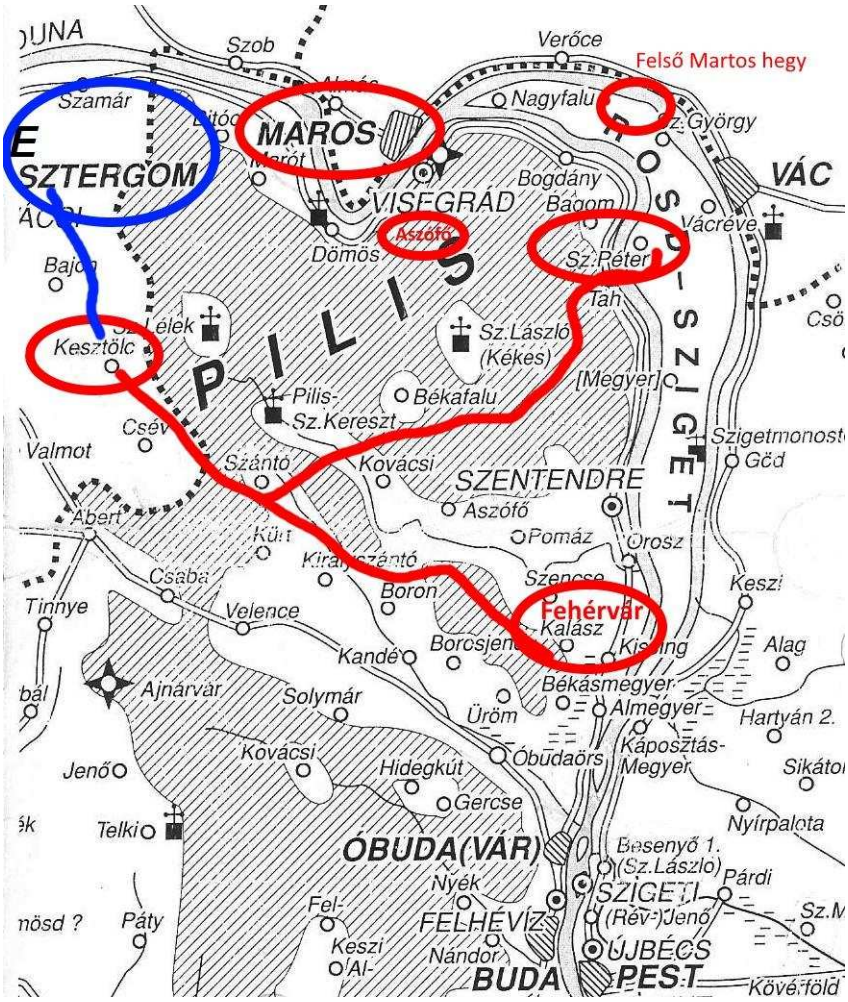

12. ábra Györffy-féle térkép.
Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza 4. köt. 1998. térkép melléklete

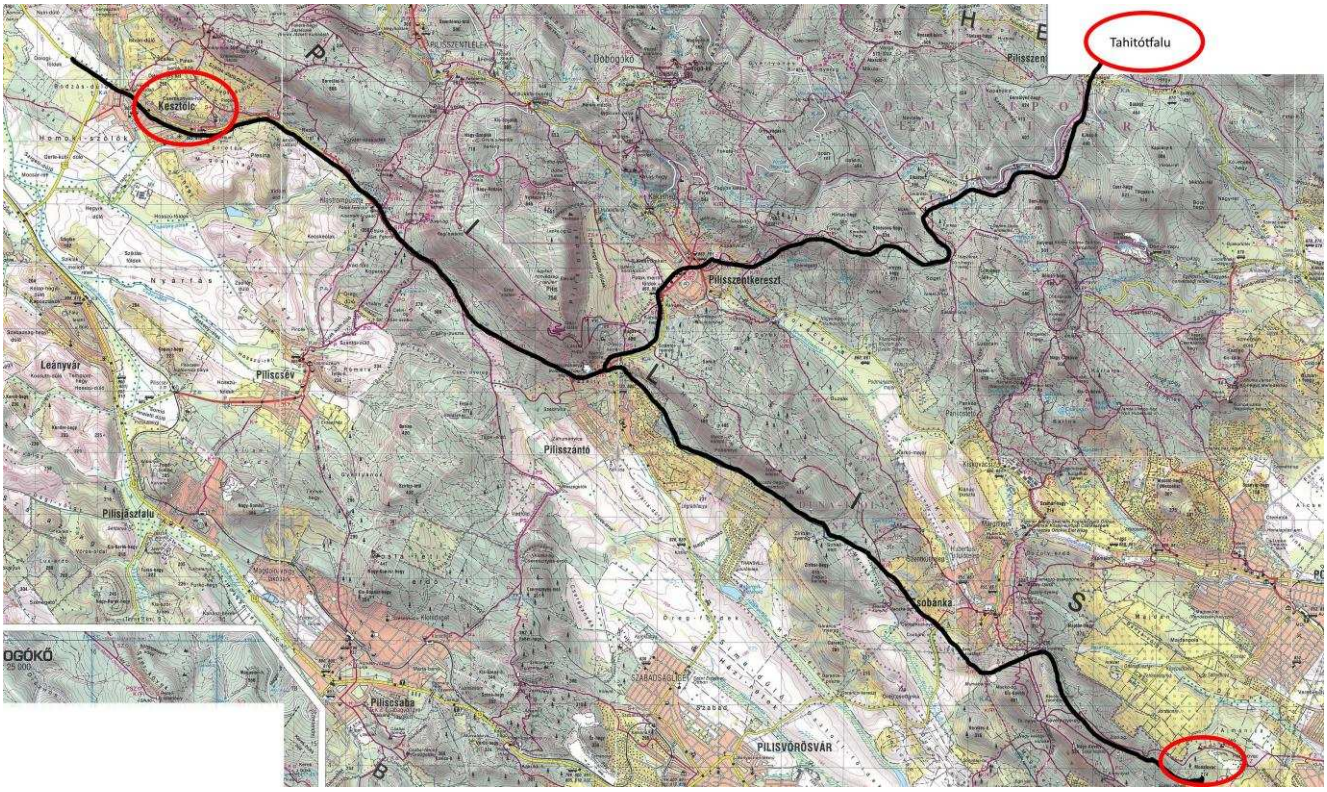

13. ábra A Kesztölc – Fehérvár közötti hadiút, amelyről leágazik a Petre szánájára menő út
a Cartographia Kiadó Pilis - Visegrádi-hegység című térképén

Összehasonlító táblázat az Alapítólevélben szereplő helynevekről és megtalált helyekről

A 12. birtoktest helynevei az eddigi kutatásaim alapján:

Név az Alapítólevélben	Helynév a Pilisben
castelic (de nem kaztelic*)	Kesztölc
Feheruuar	Fehérvár (Budakalász mellett)
mortis	Felső Martos hegy (Tahitótfalu és Kisoroszi között)
morus	Nagymaros
nogu azah fehe rea	Aszófő (Visegrád közelében)
Petre	Szentpéter (Tahitótfalu észak-nyugati, jelenleg feltáratlan része),
sar feu	Sárfő (még keresem)

*A kaztelic megnevezés a 13. birtoktestben szerepel és a Tolna várára utal.

A 12. birtoktest helynevei a jelenleg elfogadott álláspont szerint:

Név az Alapítólevélben	Helynév Tolnában
castelic, kaztelic	Kesztölc (Várdombtól nyugatra, vezéri vadászterület (TMFN))
Feheruuar	Székesfehérvár
mortis, morus	Martos (Bikács táján, nem pontosított hely)
nogu azah fehe rea	„nagy aszó fejéig” nem azonosított hely
Petre	nem azonosított hely
sar feu	Sár nevű kis patak forrása (nem azonosított hely)